

ВІДГУК

про дисертацію «Модальність волевиявлення в художньому стилі сучасної української мови» Куравської Наталії Юріївни на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, спеціальність – 10.02.01 – українська мова. – Івано-Франківськ, 2016. – 205 с. машинописного тексту

На сучасному стані розвитку лінгвістичної науки чільне місце посідають дослідження, у яких застосовано функційно-категорійний підхід до опису граматичних одиниць і притаманним їм категорій. Така орієнтація на засади категорійного вивчення зумовила появу праць, присвячених проблемі структурування категорій різних ярусів мови, зумовила уведення в науковий обіг поняття «грамеми» як мінімальної, далі не членованої одиниці, що підпорядкована відповідній категорії чи підкатегорії. Однією з таких категорійних величин, що і досі погребус докладного опису на тлі сучасних теоретичних, зокрема функційно-категорійних засад, виступає категорія модальності. Дослідження її статусу та структури в українській мові належить до актуальних проблем теоретичної граматики. Специфічні ознаки-особливості кожного із її компонентів, міжграмемні переходи і переміщення, різноманітні аспекти їхньої взаємодії мають бути проаналізовані у межах цілісної системи. У сучасній лінгвістиці модальність постає як одна з найважливіших конструктивних граматичних категорій. Переважно вона окреслює коло опозиційних протиставлень понять «дикгум - модус», «реальна - ірреальна-потенційна модальність»; «об'єктивна модальність - суб'єктивна модальність» тощо. Значна частина наукових студій, присвячених цій проблемі, засвідчує неоднозначність та складність проблеми, що дозволило В.З. Панфілову зауважити: «Напевно, немає іншої категорії, про мовну природу й склад часткових значень якої висловлювали таку кількість різноманітних і суперечливих думок, як про категорію модальності» [В.Я., 1977 №4. – с. 37].

Окремі лінгвісти опозиційну систему категорій модальності трактують як тричленну (реальність/ірреальність та потенційність. Прихильником такого розуміння виступає російський мовознавець О.В.Бондарко. На потрактування модальності як категорії, що відображає взаємопроникнення мовлення і мислення, де мислення оперто на відповідні структури для передачі інформації, натрапляємо в працях чеських мовознавців.

Видатний лінгвіст О.О. Потебня влучно охарактеризував речення як «...живу одиницю мовленнєвого спілкування, у якій через свідомість мовця відображено відрізок об'єктивної дійсності», що це «цілісне злагожене сполучення слів за законами граматики, яке виступає основним засобом формування, вираження думки, почуття й волі. У реченні відображено стосунок до часу дії, процесу буття, до вірогідності висловленого и ставлення до особи» [О.О. Потебня. Из зап. 1-2 с.63].

Запропоноване нашої увазі дослідницька праця пані Куравської Наталії справді заслуговує на увагу уже тому, що авторка взялася досліджувати

непросту лінгвістичну проблему. Ми побачили вдумливе і розважливе трактування складних питань лінгвістики з опертям на нову наукову парадигму – комунікативну. Орієнтація на комунікативний аспект дає змогу, як зазначила Н.В. Гуйванюк: *« розкрити у комунікативній одиниці нові смисли, закладені не тільки ставленням мовця до висловленої думки, але й низкою модально-оцінних значень, комунікативних стратегій і тактик, що визначають комунікативно-інтенційні аспекти висловленого з боку мовця (конкретного автора)»*.

Авторка зуміла підійти до проблеми модальності волевиявлення виважено, проте часто доречно полемізуючи з незаперечними авторитетами (напр. с.20, 64, 67, 70, 87).

У дослідницькій праці добре продуманий вступ, зазначено мету і завдання роботи, актуальність та наукову новизну тощо. Цілком логічним постає в роботі перший розділ **«Концептуально-теоретичні аспекти дослідження модальності волевиявлення»** Тут запропоновано розглядати семантику волевиявлення як функційно-семантичну категорію, як одне із модальних значень. Модальність розглянуто як складну структуру, функційна ієрархія значень якої визначені смисловою двохаспектністю речення, а саме його пропозиційним і комунікативним аспектами. Дослідниця доходить висновку, що пропозиційна модальність має двохаровий характер:

1) об'єктивна модальність, що є ядром функційно-семантичної категорії модальності. Цей тип модальності виражає відношення повідомлюваного до дійсності: реально, ірреально тощо).

2) ситуативна модальність, що містить значення дійсності, можливості, необхідності, бажаності, зазначаючи справедливо при цьому, що компоненти пропозиційної і прагматичної модальності не виступають ізольовано, а між ними існують функційні «переливи» і взаємонашарування (див. с. 23) Параграф 1.2.1. цього розділу має дещо реферативний зміст, оскільки у ньому багато посилань на тих авторів , які досліджували модальність волевиявлення. Однак наступні параграфи цілком логічно окреслюють ситуативні пресупозиції, що забезпечують і зумовлюють так зване вольове спілкування; ситуативний контекст, у якому здійснюється спілкування з модальністю волевиявлення тощо. Узагальнивши погляди та проаналізувавши ці ознаки, авторка робить висновок, що такими, які впливають на стосунки адресата й адресанта в ситуації волевиявлення, є **залежність, зацікавлення і субординація**. Тобто це десь терміни психолінгвістики. В інших параграфах цього розділу цілком логічно розглянуто комунікативні тактики адресанта волевиявлення (*«примує вважасмо найбільш насильницьким методом впливу...»*), адресата, (*«реакцією якого на акт волевиявлення може бути: прийняття пропозиції, відхилення її, контрпропозиція, чи обговорення умов»*) тощо. Важливим у цьому розділі вважасмо параграф 1.2.3., де цілком закономірно проаналізовано засоби вираження модальних значень волевиявлення. Серед них важливим і дієвим авторка справедливо вважає **перформативи**, які передають волевиявлення одночасно з дією і є глибинними імперативами (*Я наказую..., Я раджу вам..., Я дозволяю...*).

У другому розділі **«Семантика модальності волевиявлення в художніх текстах української мови»** розглянуто семантичні моделі таких висловлень. Відповідно, у параграфі цього розділу ретельно описано ці моделі, які

пропонували інші автори, «покритиковано» деякі аспекти таких пропонувань і подано на с.72,73 власне окреслення таких моделей, яких налічуємо аж 16 (наказ, інструкція, розпорядження, вказівка тощо.) Опрацьовуючи основні принципи та диференційні ознаки модальних значень волевиявлення, авторка у параграфі 2.2. зазначає, що «використання лише синтаксичного аспекту для класифікації модальних значень волевиявлення є недостатнім», різні конотації яких нерідко виражені формою, наприклад (1 особи дієслів теперішнього часу), і пропонує до аналізу залучати семантичні, синтаксичні і комунікативно-прагматичні аспекти, що видається цілком вмотивованим. Бо наступні сторінки дисертації ґрунтовані на застосуванні саме таких аспектів. Проте на с. 83 дисертації натрапляємо на таку суперечність, цитую: «Для виокремлення модальних значень волевиявлення в кожній групі використовуємо два підходи: семантичний і прагматичний, що містить такі елементи: 1) статус адресанта та адресата; 2) зацікавленість (треба зацікавлення!) комунікантів у виконанні дії... 3) ступінь свободи вибору в адресата... тощо...»

І далі виділено такі різновиди модальності волевиявлення: 1) імператив, директив, інструктив, прескриптив, трохібатив, як вияви категоричного волевиявлення; 2) превентив, оптатив, пермісив, когоратив, дезидератив як вияви пом'якшеного волевиявлення і 3) адвісив, рекомендатив, пропозитив, реквесив, юсив, інвінітив, дебітив як модальні значення інтенційного волевиявлення. А тут уже 17 значень.

У наступних підпараграфіях цього розділу проаналізовано доволі ретельно і вдумливо семантичні типи модальності волевиявлення, і такий аналіз є, очевидно, прийнятним. Однак на доволі багатьох сторінках натрапляємо на таку надмірну кальку як от: *Таким чином, виділяємо такі класифікаційні ознаки*: с. 88, 89, 92, 94, 96, 98, 100, 101, 102, 104, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 115. «Таким чином» виступає як вставне словосполучення, бо стоїть кома. Або може калька з рос. мови «таким образом» виділяємо годі кома зайва. Натомість лише раз ужите в дисертації вставне слово **отже** (див. с.34).

Важливим і логічно виваженим у дисертаційній праці пані Куравської Наталії постає III розділ «Реалізація модальних значень волевиявлення в художніх текстах української мови». Тут проаналізовано мовні засоби вираження значення волевиявлення. На основі добре дібраного мовного матеріалу дослідниця прослідковує семантичні нюанси і переміщення значень, але чомусь не зважає на польове їхнє функціонування, бо важко знайти розмежувальну ознаку між такими одиницями волевиявлення, як: «*Підеши з нами..., а при нас і язика триматимеш ліпше* (В. Шевчук) і *Ти мусиш бути обережний з яничарами й: поки що повинен слухатись великого візира...* (Р. Іванчук). Тут перше речення виражає, на думку авторки, директивне волевиявлення, а друге імперативне (див. с.123, с. 124) чи «*...ідіть до себе і чекайте, абсолютно нікуди не виходьте...*», яке віднесено до інструктивна (див. с.126), а *Дітей не смій обижать...* (Г.Тютюнник) до **прохібітнва**. Водночас слід зазначити, що досліджувати семантичні нюанси непросто. Спадає на думку міркування Е. Бенвеніста на IX Конгресі лінгвістів: «Що тільки не робилося, щоб не брати до уваги значення, уникнути, позбутися його. Даремні зусилля, воно, як голова Медузи, завжди в центрі мови, зачаровуючи тих, хто його спостерігає» [Е. Бенвеніст Уровни лингвистического анализа //

Новое в лингвистике. – Вып. V. – М.: Наука 1965. – с. 443]. То ж молода дослідниця справді зачаровано досліджує, даруйте за таку тавтологію, семантичні ознаки волевиявлення, беручи до уваги не стільки форми, але й контекстні ознаки, бо форми вираження (*наказовий спосіб, форми дійсного чи умовного способу*) багатозначні. Такий аналіз заслуговує на увагу, але потребує великої скрупульозності. Тому й викликає сумнів твердження авторки, наприклад, що *погроза – це пом'якшене волевиявлення* [див. с.96].

У цілому, дослідницьку працю Куравської Наталії «*Модальність волевиявлення в художньому стилі сучасної української мови*» відзначає її наукова новизна й актуальність, Робота самостійна, написана правильною науковою мовою, за винятком деяких незначних вкраплень. Позитивно оцінюючи дисертацію пані Куравської Наталії, висловимо кілька побажань.

- не зовсім чітко показано польову структуру модальності волевиявлення, бо як тоді її побачити можна у цілком розповідних реченнях типу: «...*вони пойдуть в Острозьк*» (О. Сорока, с.124.), або *Я можу попросити наших ...репортерів*. (Р. Самбук, с. 109), чи *Треба мати терпіння в житті* (О Гончар, с.146) тощо.

- гадаємо, що в дисертації багато зайвих посилань, напр.: с.106, 107, 110, 111, 115.

- натрапляємо на неправильне вживання звороту *точка зору* і дієслів *знаходиться, зустрічається*, напр.: ... *у праці зустрічаємо різноманітні точки зору...* (с. 16); *з точки зору функціонально-семантичного підходу; судження з точки зору дійсності* (с.18) *з точки зору широчини розуміння семантичного об'єму категорій...* (19) *з точки зору їх впливу на зміст останнього...* (с.35)... *тут ми зустрічаємо структуру* (с.46) *адресант знаходиться* (треба перебуває) в пріоритетному становищі.... (с. 66, 67,68, 88). Як відомо, зустрічаються і знаходяться люди, вони ж, звичайно, мають точку зору, а приклади трапляються;

- вважаємо не зовсім правильним вживання словосполучення «*дисертаційне дослідження*» (див. с.23, 25), а також термін «*напучування*» (с.72 та ін.), оскільки дисертація і означає дослідження, а напучування, очевидно, варто передати як **панутня порада**.

- можна було б обійтися без деяких прикладів з літературних творів, як от: *А чи не випити нам, хлопці* (В. Дрозд) (с.83). чи подібний на с.146. Дивно, що серед літературних авторів немає О. Довженка, зокрема його «*Зачарованої Десни*» - де ціла криниця волевиявних прикладів.

Однак такі побажання не применшують, звичайно, наукової новизни й актуальності дослідницької праці Куравської Наталії Юріївни. Висновки до кожного розділу і до роботи в цілому ґрунтовні, виважені, самостійні й самодостатні. Вони окреслюють вагомі результати наукового пошуку. Зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертації. Отже, є всі підстави вважати, що дисертація «**Модальність волевиявлення в художньому стилі сучасної української мови**» виконала на високому науково-теоретичному рівні і має знайти практичне застосування у викладанні мовознавчих дисциплін, а тому її автор, Наталія Юріївна Куравська, заслуговує здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10. 02.01 – українська мова.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор, академік АН ВО України,
зав.кафедри української мови
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
Мірченко Микола Васильович

Мірченко М.В.
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
"16" 12 2016

03.02.11/483
19 12 16